

Tematerület: Környezetvédelem - zöldfelületek
Aléma: Zöldfelületi rendszer és elemei
Zöldfelületek

BP Műhely

Budapest közkertjei

Alapdokumentum

Háttérdokumentum

1 Összefoglaló

Budapest közkertjei az öt nagy történeti közparkkal - a Margitsziget, a Városliget, a Népliget, a Gellérthegy és az Óbudai-sziget - a város zöldfelületi hálózati rendszerének gerincét és lélegző csatornáit alkotják. A főváros parktengelyei a város zöldfelületi rendszerének jelentős közhasználatú állomásai, nagy szerepet betöltve az életminőség javításában és a városökológia egyensúlyának megteremtésében. A nagyparkok mellett közkertek sora biztosítja a lakosság számára a gyorsan elérhető zöldfelületeket. Jelen dokumentumban a Horváth-kert, a Gesztenyés-kert, a Károlyi-kert, a Múzeumkert és az Orczy-kert rövid, a mai állapot kialakulásában releváns történetét, zöldfelületi rendszerben való elhelyezkedését, jelenlegi állapotát, a város életében betöltött szerepét és jövőbeni fejlesztési lehetőségeit kívánjuk megvizsgálni.

A közkert nem egy kisebb park, más minőség. A kert bensőséges tér, hol szellemi és lelki kapcsolat jöhet létre az ember és természet, ember és a magasabb világok között. A kert a mindenkor Paradicsom földi képe, tükrö. Élő kivételése, annak ahogy az adott kor embere tekint a szellemi és földi világra, ahogy elhelyezkedik a természetben, ahogy gondozza az élővilágot.

A közkertnek a város életében betöltött szerepét kívánjuk megvizsgálni, kiindulási alapot adva a közel jövőben kidolgozandó, a zöldfelületek történeti adottságaira támaszkodó, hosszú távú, átgondolt fejlesztését célzó javaslatainknak.

Kulcsszavak: zöldinfrastruktúra; közparkok; közkertek; városökológia; városklíma; városvezetés; közpolitika; Budapest

Tartalom

1	Összefoglaló.....	2
2	Bevezetés	4
3	Fogalmi keretek - zöldfelületek a város szövetében.....	4
3.1	Fogalommagyarázat.....	4
3.2	A zöldinfrastruktúra és elemei	6
4	Budapest közkertjei.....	7
4.1	Horváth-kert	8
4.1.1	Történeti áttekintés.....	8
4.1.2	Térszerkezet, növényállomány.....	11
4.1.3	Funkciók, fenntartás.....	12
4.2	Gesztenyés kert.....	12
4.2.1	Történeti áttekintés.....	12
4.2.2	Térszerkezet, növényállomány.....	14
4.2.3	Funkciók, fenntartás.....	14
4.3	Károlyi-kert	15
4.3.1	Történeti áttekintés.....	15
4.3.2	Térszerkezet, növényállomány.....	16
4.3.3	Funkciók, fenntartás.....	17
4.4	Múzeumkert	17
4.4.1	Történeti áttekintés.....	17
4.4.2	Térszerkezet, növényállomány.....	19
4.4.3	Funkciók, fenntartás.....	20
4.5	Orczy-kert.....	20
4.5.1	Történeti áttekintés.....	20
4.5.2	Térszerkezet, növényállomány.....	22
4.5.3	Funkciók, fenntartás.....	22
5	Felhasznált irodalom.....	25

2 Bevezetés

A nagyvárosok közparkjai, közkertjei, fasorai nem csupán kellemes pihenőhelyek a hőhullámokkal és légszennyezéssel küzdő sűrű városszövetben, hanem az élhető város feltételei. Míg a fák árnyékában nyári kánikulában 23–25°C-os hőmérséklet mérhető, a napozó aszfalt 45–50°C-os. A nagy zöldfelületek enyhítik az aszályos nyári forróságot, hűtik a levegőt, párásítanak, megkötik a port és menedéket nyújtanak embernek, állatnak egyaránt. Az egészséges várost segítő zöldinfrastruktúra felértékelődött, a klímaadaptáció és a fenntartható városfejlődés kulcsa a "zöldinfrastruktúra" fejlesztése, a klímatudatos zöldinfrastruktúra üzemeltetése, a biodiverzitás szinten tartását és lehetőség szerinti növelését segítő városi zöldinfrastruktúra fenntartása és fejlesztése.

A főváros területének közel 65 százalékát valamilyen növényzettel borított felület teszi ki, de ebből a közcélú zöldfelület mérete messze elmarad az ideális kiterjedéstől és a város egészét tekintve eloszlása sem harmonikus, a budai hegyvidékre települt budai kerületek a város zöldnegyedei, míg a pesti belvárosban 1 m² zöldfelület is alig jut egy-egy ott lakóra.

A nagyparkok mellett a közkertek, régies elnevezésükkel népkertek, a nagyparkok ritkás hálózatában fontos zöldinfrastruktúra-elemek. A város közkertjeinek más és más a története, de létesítésekor szinte egyik sem népkertnek született. A közkertek sajátos múltjukból és történetükből fakadóan sajátos arculattal rendelkeznek. A történelem viharaiiban megélték jó és rossz tulajdonosokat, jó és rossz időket, területüket felosztották, majd részben újraegyesítették, beépítették és visszabontották, kivágták és újra parkosították a városvezetés értékrendje és érdekei szerint.

Jelen tanulmány célja, hogy közérthetően tekintse át Budapest új közkertjeinek múltját, jelenét és jövőjét.

3 Fogalmi keretek - zöldfelületek a város szövetében

3.1 Fogalommagyarázat

A dokumentumban használt alapvető fogalmak magyarázata:

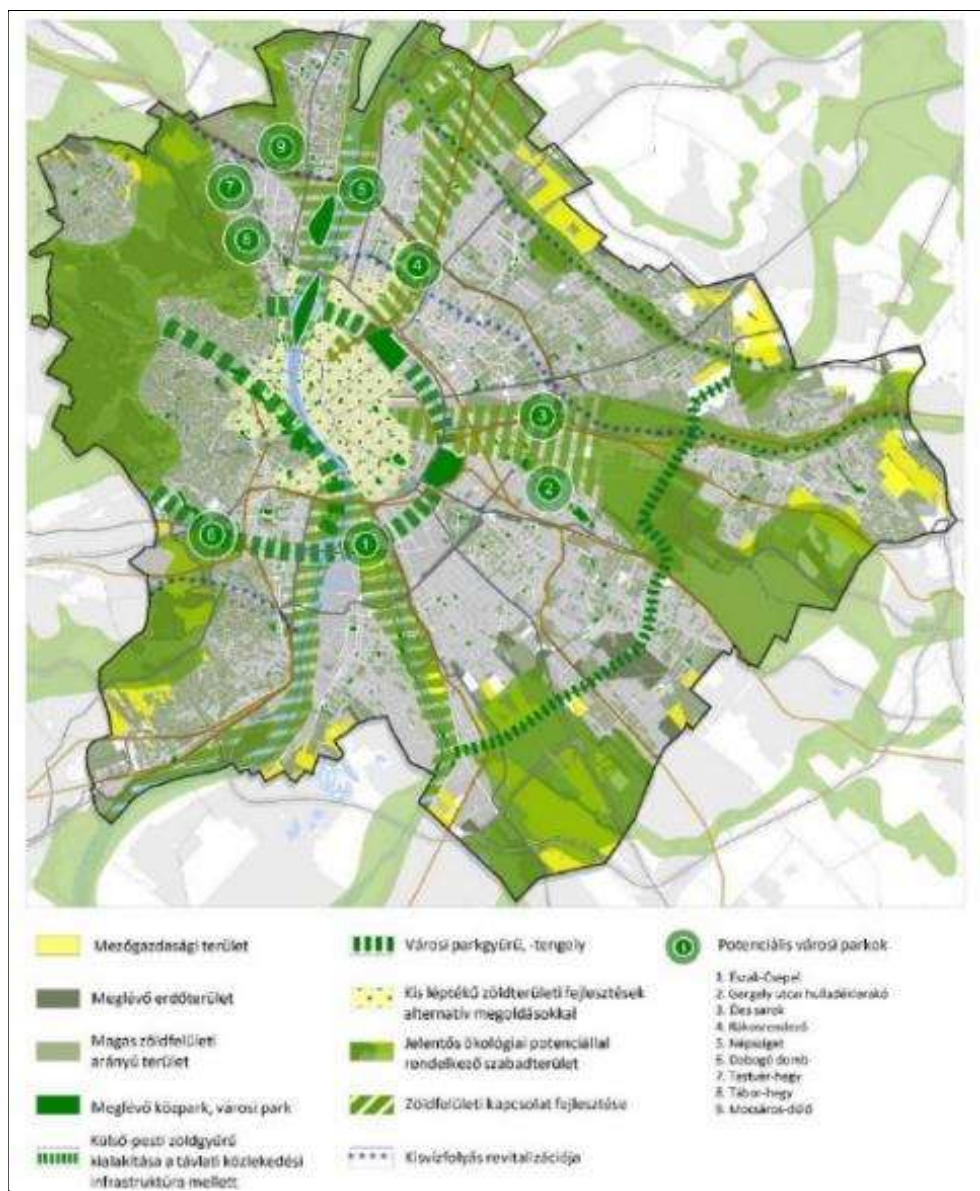
- **zöldfelület:** minden olyan terület, melyet növényzet borít. Ennélfogva zöldfelület közterületen és magánterületen egyaránt megtalálható, tervezett formában, vagy akár spontán kialakulva. Övezetenként kötelező mértékét, számításának módját a kormányrendelet szintű TÉKA (Településrendezési és Építési Követelmények Alapszabályairól) rendezi. Értelemszerűen a **zöldfelület közterületen és magánterületen egyaránt létrejöhet;**
- **zöldterület:** településtervezési-területhasználati kategória, egy adott település beépítésre nem szánt területeinek részben vagy egészben állandóan növényzettel fedett, más területfelhasználási egységhez nem tartozó közterülete. A zöldterület a szabályozási tervekben önálló övezetet

alkot, fajták szerint további kategóriákba rendezve (közpark, közkert, erdő, temető stb.). **Zöldterület csak közterület lehet;**

- **zöldfelületi rendszer:** az adott településen meglévő zöldfelületek egymással kölcsönhatásban álló elemeiből álló összetett ökológiai rendszer, amely összességében jelentős ökológiai szolgáltatásokat nyújt a város számára;
- **zöldfelület-intenzitás (ZFI):** azt mutatja meg, hogy mekkora az adott területrésze eső zöldfelület síkbeli kiterjedésének aránya és egészségi állapotának mértéke (**Hiba! A hivatkozási forrás nem található.**). Az érték nagysága ugyanakkor nem egyezik a zöldfelületek tényleges nagyságával, például egy zárt lombkoronaszint alatt lévő szilárd burkolat nem érzékelhető a felvételeken;
- **ökológiai szolgáltatások:** másnéven ökoszisztéma-szolgáltatások, az ökológiai rendszerek által létrehozott javak és nem materiális szolgáltatások összessége. Fajtái:
 - támogató szolgáltatás: olyan szolgáltatás, amely szükséges a többi ökoszisztéma-szolgáltatás zavartalanságához, fenntartásához (pl. talajképződés, fotoszintézis)
 - ellátó szolgáltatás: a többi ökoszisztéma fenntartásához szükséges termék (faanyag, virágpór, méz)
 - szabályozó szolgáltatás: a saját és a többi ökoszisztémát szabályozó szolgáltatás (klímaszabályozás párologtatással, árnyékolással, talajeróziót szabályozó gyökérszövet)
 - kulturális szolgáltatás: olyan nem anyagi javak, melyeket az emberek az ökológiai rendszerekből merítenek (felüdülés, kikapcsolódás);
- **zöldinfrastruktúra:** a zöldfelületi rendszer egyik alkotórésze, „...olyan természetes és félig természetes területek, valamint egyéb környezeti jellemzők stratégiaileg megtervezett hálózata, amelyet úgy terveztek és irányítanak, hogy széles körű ökoszisztéma-szolgáltatások nyújtására legyen képes. (...) A zöldinfrastruktúra tehát magában foglal minden olyan városi víz- és zöldfelületet, amely teljesen vagy részben növényekkel borított, továbbá a városlakók életkörülményeinek javítását szolgálja az ökoszisztéma-szolgáltatások (az általa biztosított közhaszon) révén”- olvasható a főváros Radó Dezső Tervében.
- **kékinfrastruktúra:** a zöldfelületi rendszer másik alkotórésze, olyan természetes és mesterséges vízrendszerek összessége, amelyek célja a víz erőforrásként való fenntartható kezelése, tárolása a zöldinfrastruktúra kiegészítésével. A kékinfrastruktúra fontos szerepet játszik a klímavédelemben, mivel csökkenti az árvizek kockázatát, segíti a víztisztítást, enyhíti a hőszigetelést a városokban és támogatja a fenntartható vízgazdálkodást. Emellett hozzájárul az ökológiai rendszerek fenntartásához, miközben rekreációs lehetőségeket is biztosít az emberek számára.

3.2 A zöldinfrastruktúra és elemei

A zöldinfrastruktúra fogalma alatt a település zöldfelületeinek tudatosan tervezett hálózatát értjük, amely magában foglal minden természetes vagy mesterségesen kialakított növényzettel borított területet, illetve a vízfelületeket is. Ide tartoznak a közparkok, fasorok, kertek, városi erdők, sőt a folyók, patakok menti zöld sávok és vizes élőhelyek, a temetők - vagyis minden, ami "biológiailag aktív felület" a városban. Budapest zöldinfrastruktúrája e sokféle elemből áll össze, ideális esetben hálózatba szerveződve, de a sűrű beépítés miatt legtöbbször mozaikszerűen illeszkedve a városszövetbe. A főváros kiemelkedő természeti eleme a Duna - a kék- és zöldinfrastruktúra tengelye -, amely nemcsak tájképi érték, de ökológiai folyosó is, összekötve a városkörnyéki és városi élőhelyeket. A Duna szigetei (Margitsziget, Óbudai-sziget, sőt délebbre a jövőbeli csepeli közpark helyszíne) természetes zöld magként szolgálnak. A pesti oldalon a nagy kiterjedésű parkok (Városliget, Népliget) ékelődnek a lakónegyedek közé, míg Budán a hegyvidéki erdőségek (pl. a Budai-hegység parkerdei) alkotnak összefüggő hálózatot, amelyekhez a Gellért-hegy parkja kapcsolódik. A városi zöldfelületi rendszer akkor működik hatékonyan, ha elemei összekapcsolódnak - például fasorok, kevésbé intenzív beépítési területek zöldfelületei - kötik össze a parkokat, biztosítva a fizikai összeköttetést is. Az összefüggő zöldinfrastruktúra hálózat kialakításáért Budapestnek még van tennivalója.

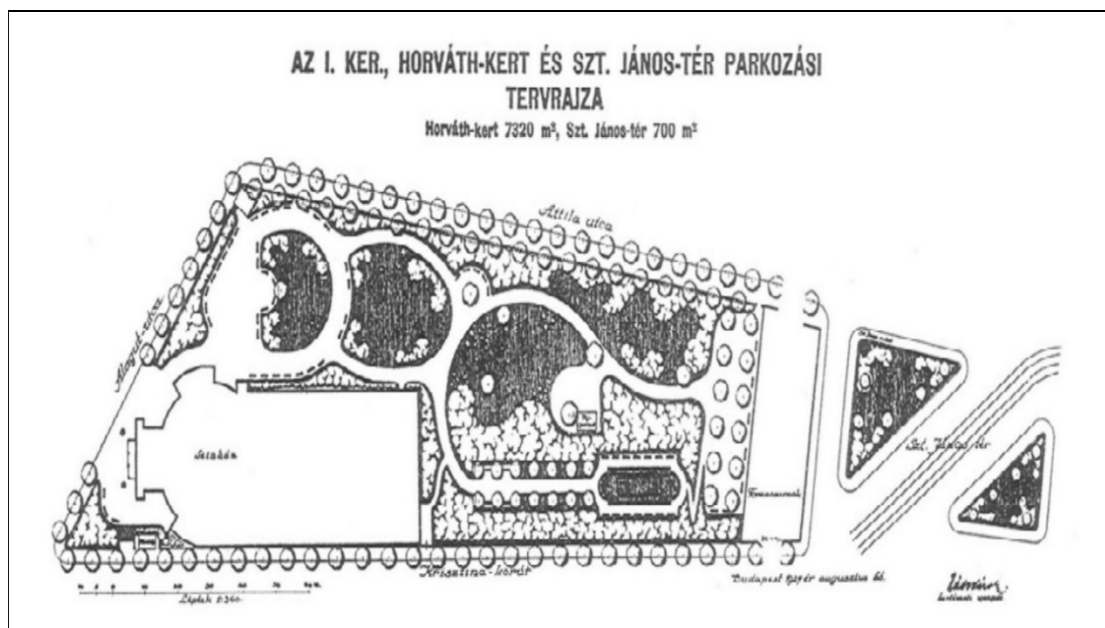
1. ábra: Budapest zöldfelületi rendszere és potenciális fejlesztési lehetőségei, 2015 (forrás: RDT)

4 Budapest közkertjei

A budapesti zöldinfrastruktúra fontos elemei a közkertek, amelyek gyorsan elérhető zöldóázisokat jelentenek a nagyparkok ritkás hálózatában. Ezek - akárcsak a nagyparkok - Budapest történeti értékű zöldfelületei és a tágabb értelemben vett belvárosban helyezkednek el a Duna két oldalán. A budai oldal két kiemelkedő közkertje a Horváth-kert és a Gesztenyés kert, melyek illeszkednek a Hűvösvölgy és Szilágyi Erzsébet fasor zöldterülete - Városmajori park - Vérmező parktengelybe. A pesti oldal híres közkertjei a Károlyi-kert, a Múzeumkert és az Orczy-kert. Hazai sajátosság, hogy közkertjeink, sőt parkjaink is egy-egy, vagy esetleg több fontos középületnek adnak helyet. Egyes közkertek - mint a Múzeumkert, a Károlyi-kert - jelentős épületek környezeteként jöttek létre, de a Horváth-kert, az Orczy-kert és a Gesztenyés kert elsődleges funkciója a gondozott zöldfelület volt, középületeket csak később emeltek területükön.

A közkertek elsősorban kerületi vonzerővel bírnak, a kerületek életének fontos helyszínei, a fáik évszázadokról mesélnek, a környező lakosság számára a rekreáció, a játék, a pihenés, a lelki felüdülés helyszínei. A közkertek nem csak a méretük okán számottevőek, a város zöldfelületi infrastruktúrájának fontos elemei, ökoszisztéma szolgáltatásuk szinte felbecsülhetetlen érték a belváros épületrengetegében. A fővárosi és kerületi önkormányzatok szempontjából ezek kiemelt jelentőségű területek, amelyek fenntartása és fejlesztése alapvetően közös várospolitikai koncepció szerint történhet.

4.1 Horváth-kert

2. ábra: A park tervrajza (forrás: Gombos Z.)

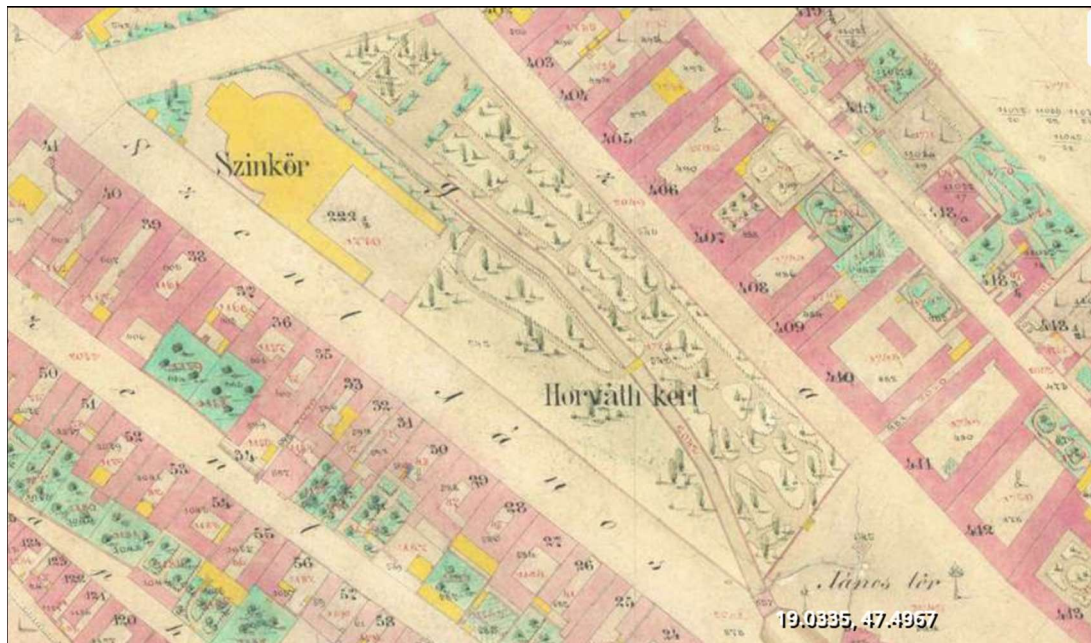
4.1.1 Történeti áttekintés

A mai Krisztinakörút, az Attila út és az Alagút utca által határolt területen fekszik Buda I. kerületének megénekelte, híres kertje. A területet egykor a még nyitott Ördög-árok szelte ketté. A századfordulón a Krisztinaváros Buda egyik legfontosabb helyszíne, melynek kulturális központja a Horváth-kert volt. A kert területe hosszú századokig katonai táborozásra fenntartott terület volt, még abban az időben, mikor a várszoknyán állandó épületek építését védelmi okokból nem engedélyezték. Gróf Niczky Kristóf országnagy, a helytartótanács elnöke 1787. október 1-jén megkapta az uralkodótól az összesen 12.200 négyszögölnyi Várhegy alatti területet, melyet a budai polgárok tulajdonosáról Niczky-kertnek kereszteltek el. Későbbi közismert „Horváth-kert” elnevezését a Vas vármegyei báróról, Szentgyörgyi Horváth Zsigmond királyi kamarás és udvari tanácsosról kapta. A tanácsos felesége közeli rokonától, Niczkytól 1789. április 2-án megvásárolta a területet.

3. ábra: A krisztinavárosi Horváth-kert, háttérben a Budai Vár, a kőhíd alatt folyik az Ördög-árok nyílt medre

litográfia az 1840-es évekből forrás: Gombos Z)

4. ábra: Részlet Pest és Buda kataszteri térképéből 1867–1873. (map.arcanum)

A terület és környezete ezidőtájt a korabeli leírás szerint „vidéki természet” volt, melybe pompás virágként szövődött a Horváth-kert. 1822-ben a Morvaországból ide származó híres szőlész, a szakszerű szőlőművelés első hazai úttörője, Schams Ferenc volt, városleírásában idilli képet fest a kertről „A lépcsőn leereszkedve narancs- és citromfák között sétál az ember, mintha a kamoek hazájában lenne, barátságos virágtáblák mellett sétál az árnyas fasorhoz, amely a francia stílusú kert két oldalán húzódik és a telek nagy részét átszelik.” A terület ekkori leírás szerint 14 hold nagyságú és magas kőfallal kerített volt.

A főváros 1857-ben nyitotta meg az Alagutat, majd 1859-ben megvásárolta a magánkertet a Horváth családtól, melyet 1862-ben közterületté nyilvánított és megnyitott a nagyközönség előtt. A Horváth család egyetlen feltétele az adásvételi szerződésben a parkban létesítendő játszótér volt. A város 1878. május végére

csövezte és fedte be az Ördög-árokknak nevezett patakot, melynek vizéből öntözték korábban a kertet.

5. ábra: A Színház épület 1937-ben a bontás előtt
(fotó: fortepan/Magyar Bálint)

A terület északnyugati sarkában 1843 óta állt a nyári színház, a fából készült Aréna 1200 férőhellyel, melyhez kertvendéglő is csatlakozott. A színházat 1925-ben felújították, majd 1937-ben végleg bezárták és aztán lebontották.

A színház területén emlékül felállították Ligeti Miklós művét, Déryné Széppataki Róza egész alakos szobrát. A szobor a budapesti ostrom áldozatává vált, másolatát 2010-ben állították fel újra, nagyjából ott, ahol régen is volt. 1941-ben a kertben nagy felújítási munkákat folytattak, elbontották a gimnáziummal szemben álló 1878-ban épített Budai Tornacsarnok épületét, tereprendezési munkákat végeztek és felújították a növényállományt. A II. világháború sem kímélte a parkot. Az ostrom után csak romeltakarításra volt lehetőség.

1961-ben az elpusztult Déryné-szobor helyének közelében, az Attila útról megközelíthetően épült egy díszes szökőkutas medence, partján Ferenczy Béni, Ülő nő című szobrával. Az utóbbi években a színház helyén igényes pavilon épült, előtte ott áll a Krisztina körút felől megközelíthetően a Déryné szobor másolata.

A közkert utolsó felújítása a kert északnyugati területét (volt Színház helye) érintette, tervezője a VÁR-KERT Kft. volt és a felújítás 2010-ben fejeződött be.

6. ábra: Az alagút utca, a Várhegy és jobbra a Horváth-kert
1936-ban (fotó:
fái 1905-ben (fotó: fortepan/Deutsche
Fotothek / Brück und Sohn)

7. ábra: A Horváth-kert
fortepan/Abum 015

8. ábra: A 2010-ben felújított északnyugati kertterület részlete
(fotó: Vár-Kert Kft)

4.1.2 Térszerkezet, növényállomány

A Horváth-kert ma ligetes jellegű, nagy lombozati fedettségű zöldterület. A kert korabeli méretéről nincsenek egyértelmű adatok, 5 hektár kiterjedésű lehetett, ma 1,5 hektár a kert területe. A kertet három kisebb tisztás terület tagolja a pavilon és Déryné-szobor környezetére a díszmedencével, a Haydn szobor környezetére és a pihenő és játszókertre.

Növényállományának értékét elsősorban ökoszisztémaszolgáltatása adja. Egységes zöldfolyosót képez a Tabán zöldfelületeivel, az Attila út és a Krisztina körút között, a Döbrentei térig tartó, a kertet a Várkertekkel is összekötő zöldsávval. Korábbi növényállományát a Színkör épületének bontása után történt 1941. évi felújítás során eltávolították, feltételezhetően a fák állapota miatt. A zöldfelületet a Krisztina körút felől hármás (amerikai ostorfa, korai juhar, vadgesztenye), míg az Attila úton hiányos kettős fasor (vadgesztenye pagodafa, szivarfa) keretezi. A kerten belül értékesek a koros vadgesztenyék, a páfrányfenyők és a kocsányos tölgyek. Az Alagút utca közeli területeken a díszmedence környezetében kialakított üde élőógyások növelik a biodiverzitást és a park vonzerejét.

4.1.3 Funkciók, fenntartás

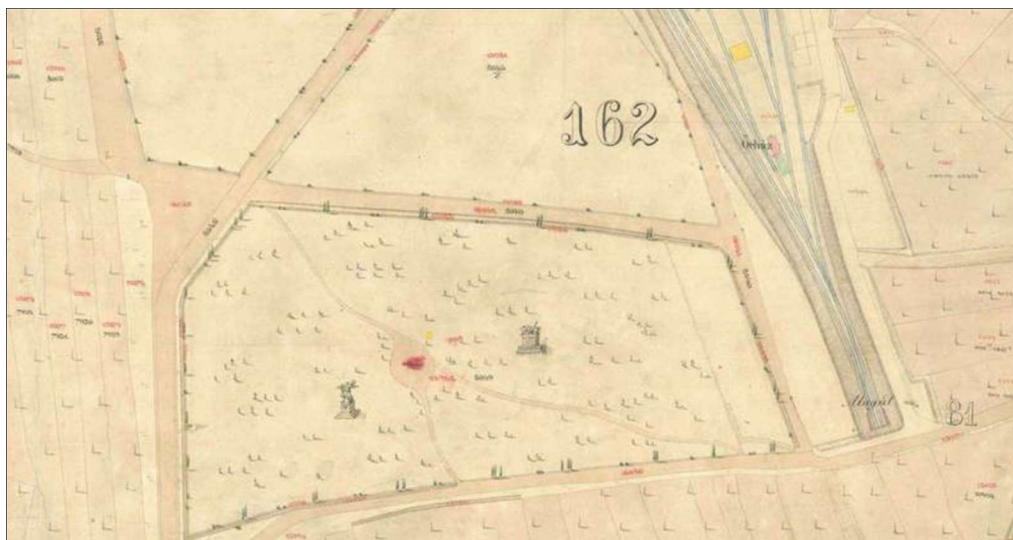
A Horváth-kert méretéhez képest komplex szolgáltatást nyújtó városi közkert, a zöldfelületi szolgáltatások mellett vendéglátó egység működik a kertben és a pihenő terek mellett játszótér is található itt. A közkert a Fővárosi Önkormányzat tulajdonában van és fenntartója a BKM Nonprofit Zrt. FŐKERT Kertészeti Divízió (FŐKERT), a lehetőségeket figyelembe véve megfelelő minőségben, sőt a 2010-ben felújított északnyugati területeket kiemelkedő színvonalon gondozza. A közkertben 2010-ben kevésbé intenzív fenntartást igénylő, de dekoratív és igényes növények kiültetése történt, ami megkönnyíti a fenntartást.

A korábban fel nem újított kertterületek aszfaltburkolata és szegélyei átépítésre szorulnak, akárcsak a betonlapokból készül lépcsők. A legalább heti rendszerességű takarítási feladatok elmaradtak az utóbbi években. Az árnyékos felületeken a kipusztult gyep helyén nyílt talajfelületek árnyéki élőlényekkel történő takarása és a kert rendszeres takarítása megoldandó feladat.

4.2 Gesztenyés kert

4.2.1 Történeti áttekintés

A Gesztenyés kert 3,5 hektár kiterjedésű közkert a BAH csomópontnál a XII. kerületben. A közkert története sajátosan kezdődik. 1885-ben a főváros vezetősége egy új temető megnyitását jelentette be a város külterületéhez tartozó Németvölgyben. Az új temetőben 1885. november 15-én temették el az első halottakat. De bő 10 év múlva, 1898-tól már csak a korábban megvásárolt sírhelyeken és sírboltokba lehetett temetkezni. Időközben a nyári lakokkal körülölelt temetőt 1917-ben végleg lezárták, majd Budapest ostromakor 1944-ben újra megnyitották. 1963-ban szűk 20 évvel a háborús temetkezések után a város a temető végleges felszámolása mellett döntött.

9. ábra: A németvölgyi temető Pest és Buda kataszteri térkép részletén 1867–73. (arcanum maps)

A temető felszámolása során azokat a síremlékeket, melyeknek más temetőbe történő átszállítását az exhumálással együtt nem kérték a hozzátartozók a Duna-parti töltések megerősítésére használta fel a város. A szomszédos izraelita temető esetében a város tiszteletben tartotta a zsidó vallási szokásokat és a temetőt bezárta, de fel nem számolta, a Csörsz utcai izraelita temető hitközségi engedéllyel látogatható.

A temető területén az 1980-as évek elején megépítették a Kongresszusi Központot, a Novotel Szállót, majd 1984-ben kezdték meg a parképítést Hetessy Józsefné és Mester Jenő tervei szerint. A tervezők igyekeztek megőrizni a temető régi növényzetét, a park főtengegyét kísérő gesztenyefasor - amely a kert névadója is lett - korábban a temető egyik parcellája mellett húzódott.

A közkert keleti részén ma is meglévő játszóteret építéskor szobrászok és népművészek közreműködésével alakítottak ki. Az időközben elkorhadt fajtákat korszerű, szabványnak megfelelő eszközökre cserélték. A kertben kapott helyet Somogyi József szobrász és Finta József építész „A fasizmus üldözötteinek” emlékműve és Paizs László „Kettős gömb” című szobra, valamint még a temetőből megmaradt két obeliszk, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc honvédsírjainak emlékét őrizve. 1992-ben állították fel az 1956-os forradalom emlékoszlopát, Kovács Gábor alkotását. 2020-ban az Eötvös Lóránd emlékében a kertterületen felállították az Eötvös szobrot.

11. ábra: a németvölgyi temető (fotó: Fortepan/MVHTGY)

12. ábra: az 1960-as évek második felében a közpark a temető felszámolása után (fotó: Fortepan/Bayer Gyula)

4.2.2 Térszerkezet, növényállomány

A közkert sokáig őrizte a parcellaszerű négyzetes felosztású úthálózatot, térszerkezetét. A kert északnyugati felén 2018-ban elkészült futókör megtörte az addigi sematikus szerkezetet. A felújítás jót tett a kertnek, mert nemcsak futók, de sétálók is szívesen használják - bár ennek oka lehet a park térkő és zúzalék burkolatainak egyre romló állapota.

A temetőből megmaradt vadgesztenyék mellett a kert értékes fái a kis- és nagylevelű hársfák. Az elmúlt években a fenntartó évelőágyásokkal színesítette a parkszegélyt több helyen. A virágzó növények közelében szívesen tartózkodnak az idősebb látogatók és a gyermekek. A kert cserjeállománya nem jelentős, közbiztonsági okok miatt - a jól átláthatóság érdekében - ritkásan telepített.

13. ábra A játszótér 1984-ben - korábban újszerű megoldásokat alkalmazva (fotó: FŐKERT)

4.2.3 Funkciók, fenntartás

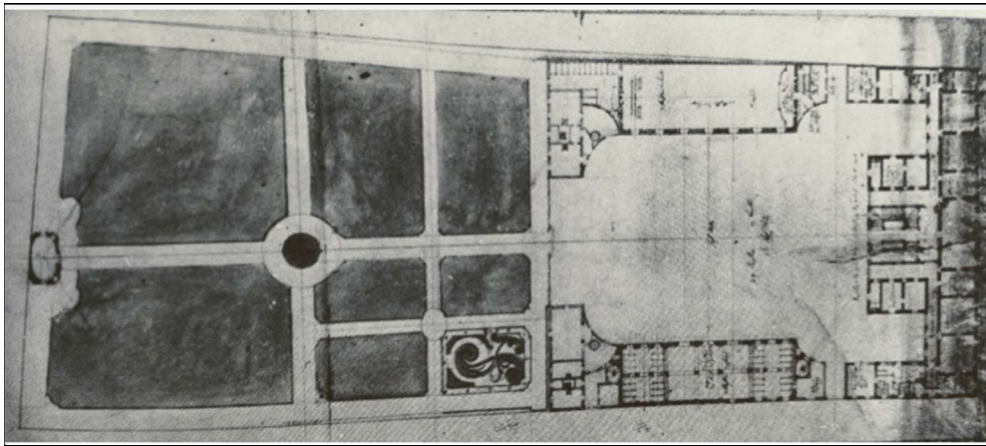
A közkert nemcsak játszó-, sport- és pihenőkert, de egyben idilli háttérrel nyújt a Larus étterem teraszának és a Kongresszusi Központnak. A park további fejlesztése során megfontolandó feladat a Kongresszusi Központot kiszolgáló, de az év nagy részében üresen álló burkolt parkoló felszámolása, a parkolási igények mélygarázsban történő kiszolgálása (vagy a MOM bevásárlóközponttal történő

megállapodással a rendezvények idején történő parkolóhely-biztosítással stb.), az erősen amortizálódott burkolatok cseréje és további kerti bútorok kihelyezése. A közkert tulajdonosa a kerület, kezelője a főváros, fenntartója a FŐKERT. Az elmúlt években a tulajdonos önkormányzat többször próbálta a kezelői jogokat magához venni, mivel nem tartotta kielégítőnek a kert fenntartását.

4.3 Károlyi-kert

4.3.1 Történeti áttekintés

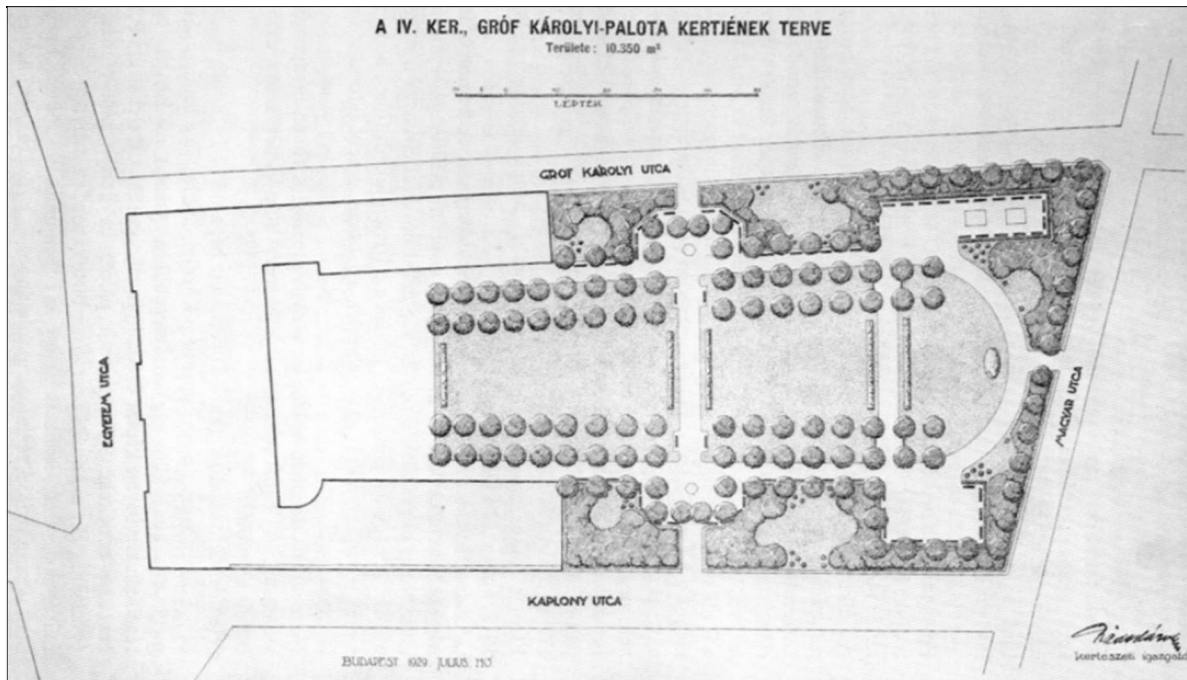
A Károlyi-kert Budapest V. kerületében, a Belvárosban található, a területét határoló Károlyi-palota magánkertjeként létesült és 1932 óta közkert. A kert jelenlegi kiterjedése 0,76 hektár. A területet nyugatról a Károlyi-palota és felújított udvara, északról a Ferenczy utca, keletről a Magyar utca, délről a Henszlmann utca határolja, minden utcára kapu nyílik.

14. ábra: Károlyi-palota átalakítási terve (forrás: Gombos Zoltán Régi kertek Pesten és Budán c. könyvéből)

A névadó Károlyi családhoz többszöri tulajdonosváltás után, 1768-ban került a palota és kertje, melyet egészen 1929-ig birtokolt a család. A 18. század végén a palotához barokk kert épült, fasorokkal kísért főtengellyel, nyírott sövényvel keretezett kereszttegyekkel, a főtengely lezárásaként kerti pavilonnal és haszonkertekkel. 1834-ben kezdődött meg a palota és a kert teljes klasszicista átalakítása. A még félkész palotát az 1838-as árvíz jelentősen megrongálta. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc utáni csendes éveket követően a kert feltámadt és fénykorát élte. Itt épült a városban a harmadik tenispálya, a növényházban ritka, egzotikus növényeket is neveltek, a kertben árnyas lugasokat emeltek, Pest és Buda társadalmi életének egyik központjává vált a kert és a palota.

A századforduló után nehéz anyagi helyzetbe került családtól, a viszontagságos történelmi időköt követően (Nagyháború, Tanácsköztársaság), 1929-ben a palota és kertje állami tulajdonba került. Az államosított közkert felújításához Ráde Károly készített terveket. Az átalakítási munkák 1932-ben fejeződtek be, a palotában képtárt nyitottak.

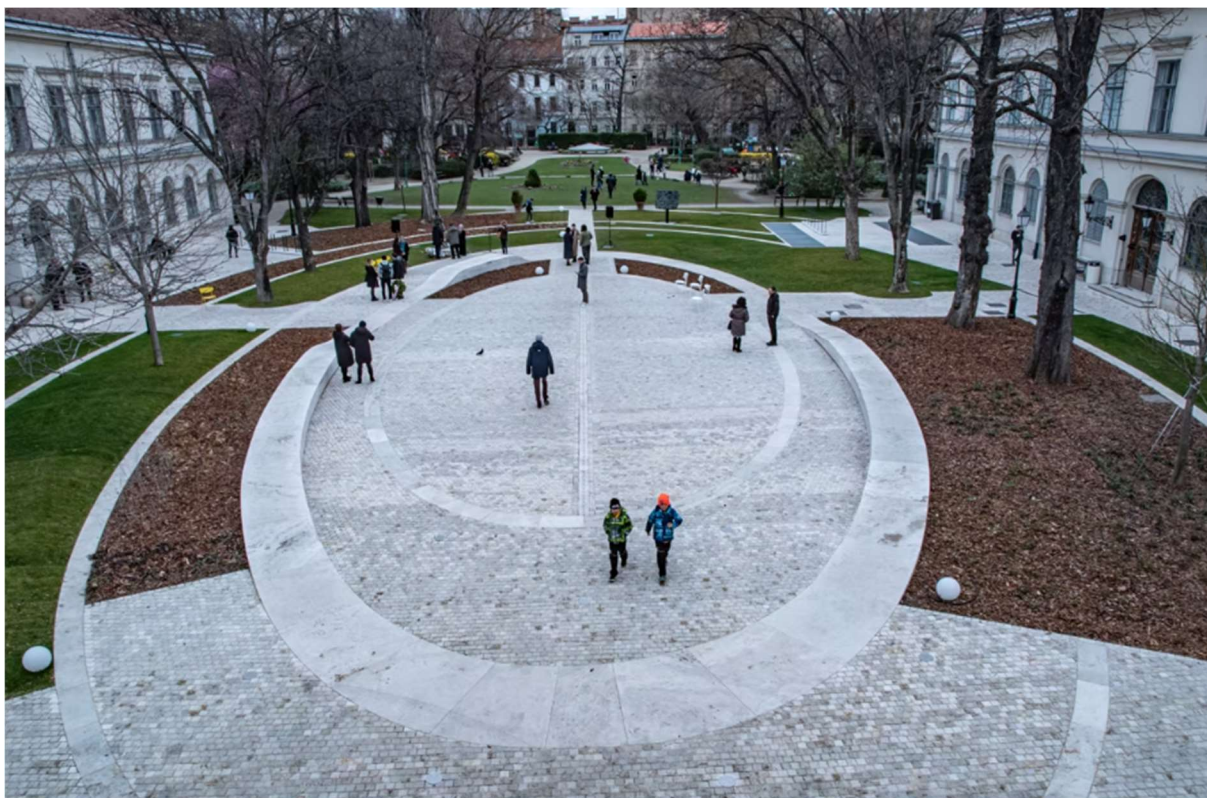

15. ábra: Ráde Károly terve 1929-ből a Károlyi-kert felújításához
(forrás. Gombos Zoltán: Régi kertek Pesten és Budán)

A II. világháborúban súlyos károkat szenvedett a kert és az épület. Az M3 metró építése miatt aztán a 1970-es évekre lezárták, felvonulási területként használva a kertet, amely a növényzet szinte teljes kipusztulásához vezetett. A palotába a Petőfi Irodalmi Múzeum költözött és mind a mai napig a PIM használja az épületet. A Károlyi kertet 1979-ben, a Nemzetközi Gyermekév alkalmából újították fel először, majd ezt követően ismételtelen 1981-ben. Jelentős átépítési munkák azonban csak a közelmúltban, 2022–2023 között történtek, amikor is az Open Air Design munkatársai, Remeczki Rita és Horváth Veronika tájépítészek tervei alapján átépült a Károlyi-palota udvara, immáron kapcsolódva a kerthez.

4.3.2 Térszerkezet, növényállomány

A korábban kerítéssel is kettéválasztott udvar és kert mára egységet képez. A legutóbbi felújításnak köszönhetően az udvari területen nőtt a zöldfelület aránya és egy multifunkcionális tér jött létre a korábbi parkolóterület megszüntetésével. A díszudvar szervesen kapcsolódik a Károlyi-kert jelenlegi útvonalrendszeréhez. A Károlyi-palota irányába egy új gyalogos tengely épült, mely a központi teresedésen keresztül az épület főbejárata felé halad. A kert és az udvar közötti fizikai és vizuális válaszfalakat megszüntették, így az átjárás több ponton is akadálytalan. A kertet többször ért csapások után, a növényállományban különleges értéket képviselő egyedként csak egy-egy vadgesztenyét említhetünk. A belváros zöldfelületekben szegény környezetében azonban a közkert teljes növényállománya jelentős értéket képvisel. A látogatók lelki és mentális felüdülését szolgálják a parcellákat szegélyező egynyári és évelő vegyeságások és a kert szegélyén a buja, színes cserjések, melyek a kert intimitását biztosítják a belváros zajában.

16. ábra: A PIM díszudvara és a Károlyi-kert
(forrás. Open Air Design Kft.)

4.3.3 Funkciók, fenntartás

A PIM épületének, a Károlyi-palotának műemléki környezethez méltó, ugyanakkor kortárs rendezvények és kültéri kiállítások megtartására alkalmas díszudvarával és a kert sétányaival, pihenő- és játszóterével a látogatói igények széles tárházát képes kielégíteni.

A palota épületével közrefogott díszudvart a PIM, míg a kertet a főváros kezeli, fenntartója a FŐKERT a szűkös erőforrások ellenére is jó szakmai színvonalon gondozza, de a kert felújítása időszerű, sokáig nem odázható feladat.

4.4 Múzeumkert

4.4.1 Történeti áttekintés

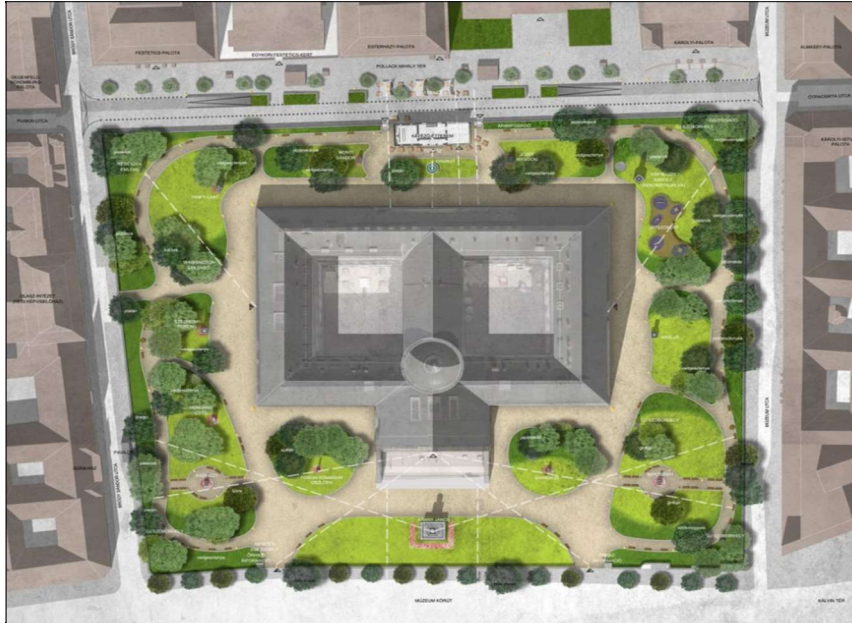
A Múzeumkert, a Nemzeti Múzeum kertje Budapest V. kerületében, a pesti belvárosban található. A múzeum számára a 3,2 hektár nagyságú telket 1813-ban a Batthyány családtól vásárolta meg az állam. A Pollack Mihály tervezte impozáns múzeumépület 1846-ra elkészült, környezete azonban 1855-ig sivár maradt. Az épület körüli kert alakítása Pollackot is foglalkoztatta, de 1848-ban Muszely Károly pesti műkertész is készített rá terveket. A forradalom és a szabadságharc elodázta a tervek megvalósítását. A parkosításhoz a szabadságharc bukása után immáron az állam támogatása nélkül társadalmi összefogásra volt szükség, ezért 1852-ben a Múzeumban egy „kertalap” javára hangversenyt rendeztek. A befolyt pénzből kezdődhetett a munka és Petz Ármin, az Orczy-kert főkertésze tervei alapján az

angolpark első fáit a Múzeum körül és Bródy Sándor utca sarkán lévő kertrészben 1855 őszen elültették. A telepítés 1857-ben fejeződött be, Kallina Henrik a múzeum első kertészének felügyelete mellett. A telepítéshez érkeztek fák a Margitszigetről, Sina Simon gödöllői és Egressy Sámuel kiskunlacházi uradalmából. Egressy Sámuel 1000 facsemetét küldött birtokáról.

17–18. ábra: A Nemzeti Múzeum és a kert 1900-ban (fortepán/ Budapest Fővárosi Levéltár - Klösz György)

A múzeum telkének ma is ismert 3,1 hektáros területe és alakja a kiskörút kiszélesítésekor, 1880-ban véglegesedett, az Ybl Miklós által tervezett kerítés új telekhatárra történő áthelyezésével. A Budapest ostroma okozta károk mentése után a kert átfogó rendezése 1973-ban történt meg. Ezt követően, több mint 40 év elteltével, 2016-ban ötletpályázatot írtak ki a kert teljes felújítására. A pályázat lebonyolítása után - melyet a TÉR-TEAM Kft. (tervezők: Szabó Gábor, Szende András) nyert -, valamint a történeti kutatást, közműfejlesztéseket követően 2018-ban megkezdődtek a közkert felújítási munkái. A tervezők célja a kert történeti angolparkjának hiteles helyreállítása mellett korszerű, többfunkciós belvárosi közhasználatú zöldfelület kialakítása volt.

19. ábra: ATÉR-TEAM Kft. győztes pályaműve a Múzeumkert felújítására 2016-ban. (forrás: Építészfórum)

4.4.2 Térszerkezet, növényállomány

A történeti kert szerkezetét visszaidézve, a burkolatokkal határoltan, az épület tengelyére szimmetrikusan, szigetszerűen elhelyezkedő nagy kertfelületek megkönnyítették a kert funkcionális felosztását: az épület előtt a reprezentációs tér, az oldalkertekben a pihenő- és játszóterek elhelyezését. A 2018-as felújítás során a fák szakszerű ápolásának köszönhetően több a parképítés korai időszakából maradt fa életminősége javult. A közkert értékes fái a közönséges platánok, vadgesztenyék, tiszafák hegyi és mezei szilek, európai hársak és a pagodafa. A felújítás során ültetett, azóta már szintén nagy értéket képviselő fák (tulipánfa, magnólia, vörös juhar, páfrányfenyő) a kert történeti karakterét erősítik.

20. ábra: A Múzeumkert szerkezete (forrás: Metropol)

4.4.3 Funkciók, fenntartás

A Nemzeti Múzeum létrejöttétől fogva társadalmi események színhelye. A nagy tömegeket vonzó ünnepek, szabadtéri kiállítások, koncertek mindig is nagy kiterjedésű burkolatfelületeket igényeltek a kertben. Ugyanakkor „kertszigeteken” belül nyugalmas pihenőkertek és játszókert is helyet kaphatott. A kert gondozása 1953-ig a múzeum feladata volt, ezután a főváros kezelésébe került és azóta is a FŐKERT a fenntartója, a fenntartási munkákat az épület és kert jelentőségéhez méltó minőségben végezve.

4.5 Orczy-kert

4.5.1 Történeti áttekintés

A 26 hektáros Orczy-kert a pesti belváros szélén, a VIII. kerületben a Klinikák és a Nagyvárad téri metrómegálló között helyezkedik el. 1783-ban a városon kívüli terület tulajdonjogát báró Orczy Lőrinc vásárlással szerezte meg, aki a nádasokkal szabdaltságot adó vadászterületnek használta. Fia, Orczy László 1794-ben Petri Bernhard "a szabadon hagyott természet" elveit érvényesítő tervei szerint 300 ezer facsemete elültetésével megkezdte a város legnagyobb angolparkjának építési munkáit.

21. ábra: Az Orczy-kert Pest és Buda kataszteri térképén 1871-ben (forrás: map.arcanum)

A század végén a kivételes angolparkot az építő hazafias érzelmektől vezérelve megnyitotta a nagyközönség előtt és a kert a reformkor egyik legkedveltebb kiránduló helyévé vált hűsítő tavával, sétányaival, barlangjával, romantikus növénycsoportjaival. 1817–20 között az ország legnagyobb üvegháza épült fel a kertben. 1829-ben a parkot megvásárolták és nyugati felén 1830 és 1836 között Pollack Mihály tervei alapján felépítették a Mária Ludovika Magyar Hadi Tanodát, de a kert továbbra is nyitva állt a köz számára. 1849 után Petz Ármin kerttervező, majd Szekrényessy József is igyekeztek a kertet eredeti állapotában felújítani, megőrizni, de 1867 után a kert állapota rohamosan romlott, leégett az üvegház és cirkusz költözött a kertbe. Bár 1873-ban a Fővárosi Közmunkák Tanácsa rendbehozatta a parkot, de a terület újra a katonai Akadémia kezébe került és a kertben gyakorlótér és lovaspálya készült.

A kert hányatott sorsa a II. világháború után is kitartott, katonai akadémia, cipőgyár és buszgarázs is működött a területen. Később, 1990-ig Asztalos János Ifjúsági Park néven volt ismert. A kert területe folyamatosan csökkent, mára 14 hektárnyi kiterjedésű.

2010-ben a kertet és a Ludovika épületét felújították, további egyetemi és kollégiumi épületeket építettek az Üllői út mentén, 2012 óta a Nemzeti Közszolgálati Egyetem használja, fejleszti és kezeli. A felújítás 2018-ra fejeződött be, a sétautak és a tó építése mellett futó- és labdapályák és játszótér épült, megnyitása óta újra közkertként látogatható az Orczy-kert. A felújítási terveket a TÉR-TEAM Kft. (Szabó Gábor, Györe Viola, Zámbó Nóra) készítette történeti és régészeti kutatások eredményeinek felhasználásával.

22. ábra: Az Orczy-kert a reformkorban (forrás: KERT TUDDOK)

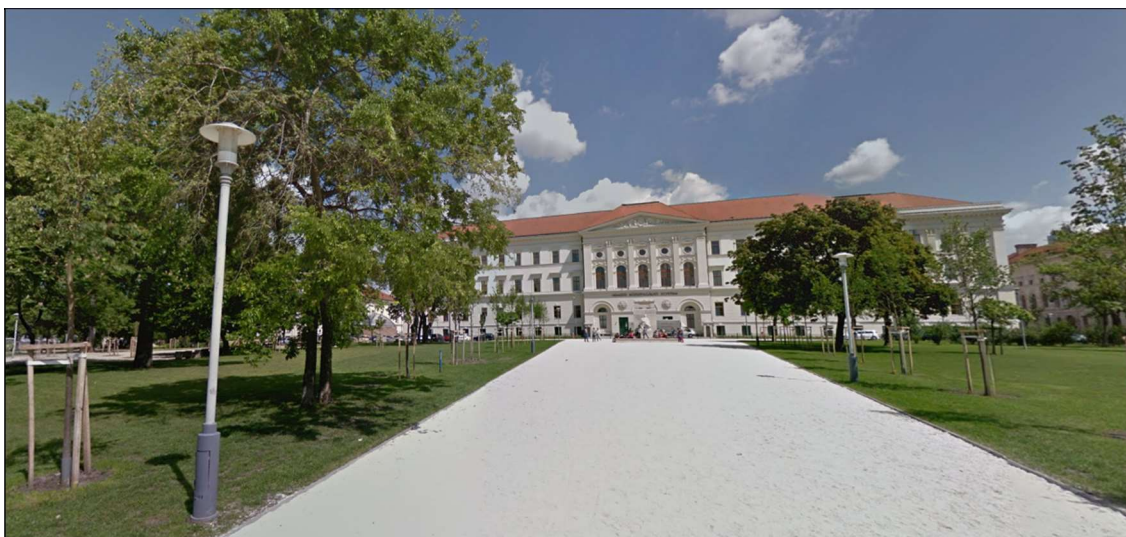
4.5.2 Térszerkezet, növényállomány

A kertet a határoló utcák mentén a Ludovika műemléki épülete az új egyetemi és kollégiumi épületek és sportlétesítmények veszik körbe, melyek mögött a közkert megbújik, az utcákról alig látható. Közterületekhez kapcsolódó, nagy kiterjedésű zöldfelület csak a Ludovika épülete előtt található. Az Üllői útról a Ludovika épületéhez vezető hangsúlyos fasor és környező park történeti értékkel bír, akárcsak a főépület kerti oldalán lévő nagy kiterjedésű, szabad gyepes felület. A fasor fái egészségi állapotukból fakadóan megritkultak, pótlásuk megtörtént. A kerti tó medervonala a Ludovika építését követően állandósult, ezért azt a felújítás után is megtartották, a területen részben megőrződött, részben ásatások nyomán felszínre került történeti sétányrendszerrel együtt. A kert faállománya (magas kőrisek, hársak, korai juharok, platánok) gondos faápolási munkáknak és fenntartásnak köszönhetően jobb életkörülmények közé került, mint az elmúlt 70 évben volt. A szükséges fakivágások 100 fát érintettek, de 900 fa telepítése történt a kertben.

4.5.3 Funkciók, fenntartás

Az Orczy-kert egyszerre reprezentatív történeti kert, a kor igényeit kielégítő közpark és az NKE Campus kertje. A Campus kert az oktatási intézmény hétköznapijainak külső tere és ünnepélyes eseményeinek színtere. Mint városi közkert a parklátogatók részére biztosít sokszínű rekreációs, kulturális és sportfunkciókat. A kert koros fáinak árnyékában kiterjedt sétányrendszer húzódik, számtalan pihenőhellyel. Az Orczy útnál a fák között kalandpark létesült, közelében a nagyoknak, a tó túlsópartján a kicsiknek szánt korszerű játszókerttel. A Diószegi Sámuel utca vonalában az egyetemistáknak sportpályák épültek, melyeket a látogató közönség is szabadon használhat. A tóparton vendéglátó egység kapott helyet, a terasz kisebb rendezvények megtartására is alkalmas. A kert méretéből és a funkciók sokaságából fakadóan egésznapos családi programok bonyolításához is megfelelő helyszín. A kert szomszédságában, a Korányi Sándor utcától északra található az ELTE Fűvészkertje, amely értékes zöldfelületi kapcsolat.

A közkert korábban a Magyar Nemzeti Vagyonkezelőhöz tartozott, ma az NKE Campus végzi kimagasló színvonalon a terület fenntartását.

23. ábra: A Ludovika épülete (forrás: google.com)

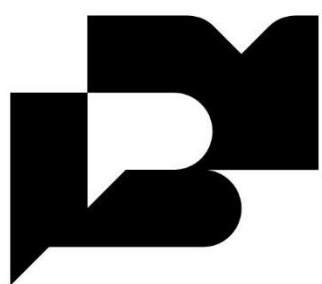
24. ábra: A tó az Orczy-kertben (forrás: nke.hu)

25. ábra: Az Orczy-kert (forrás: szallas.hu)

5 Felhasznált irodalom

- Budapest Főváros Önkormányzata (2021). Budapest környezeti állapotértékelése 2019–2020: Zöldfelület-gazdálkodás. Kivonat: Budapesten átlagosan 6 m² közpark jut egy lakosra, míg az erdőterület 25 m²/fő .
- Budapest Főváros Önkormányzata (2023). Radó Dezső Terv - Hosszútávú Zöldinfrastruktúra Konceptió és Akcióterv. Elvek és célok: egészséges, klímatudatos, biodiverz és kooperatív zöldinfrastruktúra-fejlesztés.
- Budapest.hu (2023). Budapest egyre zöldebb - Zöldfejlesztések stratégiai céljai. Hivatkozva a 2030-ig tartó parkfejlesztési célokra: a közpark-terület 6-ról 7 m²/főre növelése .
- Enyedi, Zs. (2021). Zöldfelületek változása Budapesten az elmúlt évtizedekben. Diszkertészek.hu. Megállapítás: Budapest területének ~65%-a zöld fedésű, de a valódi közpark arány csak ~2%
- Infostart (2021. augusztus 31.). Így változtak Budapest zöldfelületei az elmúlt három évtizedben - térképek. Kiemelés: a városi hősziget-hatás 3–7°C plusz terhelést okoz Pest sűrű beépítésű részein nyaranta, a zöldfelület-intenzitás átlaga ~52%
- Radó Dezső (1913). Parkok és erdők - a mi Budapestünk. Városháza Kiadó, Budapest.
- Viczián Zsófia (2023). Budapesti fák - Kéregbe zárt történelem. Látóhatár Kiadó, Budapest. (második kiadás)
- Budapest Főváros Településképi Arculati Kézikönyv (2018). Fejezet a közparkokról: a fejezet nem tárgyalja a közkerteket ennek ellenére kulcsdokumentum a város zöldfelületi arculatának vizsgálatához.
- Fatsar Kristóf (2013). A Pesti Orczy-kert kerttörténeti tudományos dokumentáció, örökségvédelmi helyszíni feltárás és szakvélemény
- Gombos Zoltán (1974). Régi kertek Pesten és Budán, Natura, Budapest
- PestBuda.hu (2016. 11.05.) Viczián Zsófia: Eltűnt temetők nyomában Budapesten
- Papageno (2020 június 16.) Kocsis Katalin: Legyen a Horváth kertben Budán... Egy park és egy dal története.
- Pesti László és Tarjányi Péter (2009). Kerttörténeti értékek - Károlyi-kert - fokert.budapestikozmuvek.hu - részlet
- Múzeumkert - mnm.hu

BP Műhely